

Vertaisarviointi – kuria vai hoivaa?

ARI KORHONEN & KATARIINA MÄKINEN

Vertaisarviointijärjestelmä on yksi tieteen ja tutkimuksen tämän hetken keskeisimmistä periaatteista ja toimintamekanismeista. Vertaisarvioinnin avulla määritellään käsikirjoitusten julkaisukelpoisuus ja arvioidaan rahoitushakemuksia. Samalla vertaisarviointijärjestelmällä on merkittävä paikka tieteen legitimoijana: vertaisarvioinnin käytännöt takaavat tieteen luotettavuuden ja tiedon pätevyyden. Vertaisarviointi, johon myös *Tiede & edistyksen* julkaisupolitiikka perustuu, on siis ”hyvän” tieteen ja tutkimuksen tae, jonka avulla vältetään tieteen muuttuminen epäluotettavaksi, intressivetoiseksi tai dogmaattiseksi.

Vertaisarviointijärjestelmän on kuitenkin myös todettu olevan epätäydellinen tai vähintään kesken – ja kiinnostavaa onkin juuri se tapa, jolla järjestelmän epäkohtiin suhtaudutaan tieteen sisäisessä ja julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi Tieteellisten seurain valtuuskunnan julkaisema *Selvitys avoimesta vertaisarvioinnista kotimaisen tiede-julkaisemisen kentällä* luettelee järjestelmän ongelmina väärinkäytökset, epäluotettavuuden, vertaisarvioijan tekemän työn näkymättömyyden ja prosessin hitauden. Oleellista on, että keskenereäisyydestään huolimatta vertaisarviointijärjestelmää puolustetaan ikään kuin ainoana mahdollisuutena tieteen legitimitettiin ja luotettavuuden säilyttämiseen: ”Vertaisarvioinnin tarkoitus on palvella tiedeyhteisöä mahdollisimman hyvin. Tavoitteena on, että julkaistavaksi päätyvät riittävän laadukkaat käsikirjoitukset. Vertaisarviointi-

järjestelmää pidetään tieteellisen julkaisutoiminnan kulmakivenä, ja kaikkine puutteineenkin se on ainoa vallalla oleva julkaistavaksi tarkoitettujen tekstien esitarkastusjärjestelmä.” (Jytilä & Laakso 2019, 4–6.)

Vertaisarviointijärjestelmä on kaikessa epätäydellisyydessään tiedepoliittisesti paljon kantajana, ja siihen nähden kriittistä tutkimusta ja keskustelua järjestelmästä on yllättävän vähän. Tieteen tekijöiden keskinäisessä puheessa kritisoidaan usein järjestelmään sisältyviä väärinkäytöksiä ja puidaan esimerkiksi luokattoman huonojen tai epäasiallisten vertaisarvioiden vastaanottamiseen liittyviä tunteita. Samalla järjestelmää kuitenkin myös kiitellään, ja siihen nojaututaan silloin, kun tarvitaan tieteen ja tutkimuksen tulosten puolustamista. Vaikuttaa siis siltä, että on syntynyt umpikuja: tiede kyllä tarvitsee riippumattomuutensa ja vapautensa säilyttääkseen jotakin vertaisarviointijärjestelmän kaltaista, mutta kriittistä näkökulmaa järjestelmän toimintaan on vaikea löytää vaikka sen epäkohdat ovatkin ilmeisiä.

Vertaisarviointia koskevassa julkisessa keskustelussa kriittisen näkökulman esteenä vaikuttaisi olevan se, että vertaisarviointi nähdään teknisenä ja markkinoiden kaltaisena järjestelmänä: teknisenä prosessina vertaisarvioinnin epäkohdat ovat korjattavissa vähittäisellä parantamisella ja määrittelemällä tehtävät ja roolit tarkemmin, omalakisena vertaisarvioinnin taas ajatellaan antavan markkinoiden tapaan parhaan tuloksen juuri sil-

loin, kun siihen ei puututa ulkoa tai ylhäältä päin. Keskustelussa pistää silmään se, että ajatukset järjestelmän perustavista ongelmista tai vaikkapa siihen kuuluvista historiallisista valtarakenteista vaikuttavat lähes mahdottomilta. Mario Biagioli kirjoittaa vertaisarvioinnin toimivan kuin myytti: ”Vertaisarvioinnin julkisella mielikuvalla on oma tarkoituksensa, kuten kaikilla myyteillä: se tarjoaa tunteen järjestyksestä, kurista ja jopa jonkinlaisen ykseyden periaatteen siinä kaoottisessa joukossa ammatillisista käytäntöistä, instituutioista ja intresseistä, joista tiede kokonaisuutena muodostuu – tiede joka on nyky-yhteiskunnan osista yksi kaikkein suurimmista, hajanaisimmista ja hallitsemattomimmista” (Biagioli 2002, 13).

Tiede & edistyksen päätoimittajina sekä tutkijoina olemme vertaisarviointijärjestelmän alaisia, vallankäyttäjiä ja portinvartijoita. On siis syytä pohtia – ainakin alustavasti – järjestelmän asemaa ja toimintaa. Onko kyse kurista kuten Biagioli kirjoittaa, vai voisiko vertaisarviointia ymmärtää myös toisin? Näemme edellä mainitun vertaisarvioinnin ongelmakohtat eräänlaisina oireellisina pisteinä, joiden kautta voi aua näkökulmia tieteen tekemiseen ja sen poliittisuuteen näennäisesti neutraalin ja ongelmattoman järjestelmän sisällä. Entä jos esimerkiksi järjestelmän hitaus tai siinä esiintyvät väärinkäytökset eivät ratkeakaan järjestelmää paikkaamalla? Entä jos järjestelmän vaatiman työn näkymättömyyttä ei pidäkään käsittää vain harmilliseksi välivaiheeksi edistyksen tiellä vaan perustavanlaatuisiksi lähtökohdaksi, jonka kautta koko järjestelmän luonne tulisi itse asiassa ymmärtää?

Meitä kiinnostaa vertaisarviointijärjestelmän toiminta ja sen piirissä tehtävä työ. Onko vertaisarviointi kuria, joka ikään kuin välttämättömänä pahana on aidosti tieteen laadun ja tieteellisen tiedon autonomian ja neutraaliuden ainutlaatuisen ehto? Vai onko se yhteisen toiminnan ja tuottamisen muoto – kuten on myös sanottu – joka kollegiaalisena keskusteluna ja tasavertaisena yhteistyönä on koko tieteentekemisen ydin? Erityisesti meitä kiinnostaa se, miksi juuri tällaiset kysymykset eivät onnistu avaamaan tai edes tunnistamaan vertaisarviointijärjestelmään kuuluvia

valtasuhteita ja rakenteellisia tekijöitä. Seuraavassa jäljitämme näitä vertaisarvioinnissa rakentuvia tiedepoliittisia valtasuhteita kolmesta toisiinsa liittymästä kulmasta: tarkastelemalla järjestelmän genealogiaa, siinä rakentuvia affektiivisia suhteita sekä pohtimalla vertaisarviointia työn ja hoivan näkökulmasta.

Vertaisarvioinnin genealogiaa

Vertaisarviointijärjestelmän valtasuhteilla on oma erityinen historiansa, jota usein kerrotaan yleisesti hyväksytyyn kehityskertomuksen muodossa. Kysymykset tieteellisen tiedon tuottamisen sisäisestä kontrollista sekä tieteen julkisen rahoituksen rakenteista avaa kuitenkin tämän historian tarkasteluun uusia näkökulmia.

Vertaisarviointijärjestelmän syntymän esittään yleensä liittyvän kuninkaallisten tiedeakatemioiden perustamiseen Englannissa (Royal Society, 1662) ja Ranskassa (Académie Royale des Sciences, 1699). Näiden instituutioiden tarkoituksena oli organisoida tieteentekemistä valtiollisesti, pitää kuningas ajan tasalla ja tukea tieteen edistystä, molemmissa tapauksissa aluksi epämuodollisina klubeina. Akatemioiden jäsenen keskinäisen keskustelun voi nähdä tieteellisen tiedon vapaana arvioimisena, ja yleisesti esitettyssä kertomuksessa tämän käytännön syntyä pidetäänkin alkusysäyksenä koko vertaisarviointijärjestelmän kehitykselle. Tämän kehityskertomuksen kaksi muuta merkittävää ajallista pistettä ovat 1800-luvun loppu, jolloin kahden arvioijan käytäntö muotoutui, kun Royal Societyn jäsen William Whewell ehdotti 1831, että kaksi akatemian jäsentä kirjoittaa kirjallisen lausunnon käsikirjoituksista, sekä 1950-luvun jälkeinen kehitys, jossa vertaisarvioinnista tuli yleinen käytäntö anglo-amerikkalaisessa tiedemaailmassa. (Baldwin 2018, 541–543.)

Tätä ”standarditarinaa” sopii kuitenkin epäillä. Kriittisistä näkökulmista ensimmäinen koskee nimenomaan tätä alkupistettä ja sen genealogiaa. On nimittäin esitetty, että ensimmäisten tiedeakatemioiden asemaa tieteen laadun vartijoina ei pidä nähdä ”tiedemiesten” vapaan keskustelun mahdollistajana vaan se kytkeytyi tiukasti kirjo-

jen painamisen ja muun julkaisemisen kontrolliin. Kaikki julkaiseminen, pääasiassa siis kirjojen painaminen, oli 1600-luvulla oman aikansa julkisen vallan, valtion ja kirkon, lupien varassa. Sensuurin käytännöt syntyivät siis samaan aikaan kirjapainon tekniikoiden kanssa. Kun vertaisarvioinnin kehityskertomuksessa ensimmäiset vertaisarviot kirjoitettiin vertaisille, kriittinen genealogia osoittaa, että itse asiassa tiedeakatemioiden jäsenet kirjoittivat arvioita aluksi nimenomaan valtiollisen sensuurin käyttöön. Kiinnostavaa on, että kirjaesittelyt ja katalogit olivat joko tarkoituksella tai sattumalta samojen kirjoittajien kirjoittamia kuin sensuurin käyttöön kirjoitetut raportit. (Biagioli 2002, 15–17.)

Sensuurikäytäntöjen huomioiminen muuttaa kuvaa vertaisarviointijärjestelmän historiasta ja näyttää sen tieteellisen tiedon tuottamisen kontrollin historiana. Järjestelmän kehittyessä tieteen legitimeetin pohja siirtyi ulkoisen auktoriteetin kurista ja valvonnasta tieteentekijöiden keskinäiseksi, sisäiseksi kontrolliksi. Kriittinen näkökulma vertaisarviointiin avaa näin myös kysymyksen tieteellisten instituutioiden poliittisuudesta. Mitä kansalliset tiedeakatemit ja tiederahoitusta myöntävät säätiöt oikeastaan ovat, ja mikä niiden paikka yhteiskunnassamme on? Minkälaiset tahot hallinnoivat tai kontrolloivat tieteellistä julkaisemista?

Vertaisarviointijärjestelmän nykyisen merkityksen kannalta onkin oleellista katsoa myös tieteen rahoitusjärjestelmien muotoutumisen historiaa. Melinda Baldwin (2018) on vakuuttavasti esittänyt, että olennainen ajanjakso on Yhdysvalloissa 1950–1970-luvuilla tapahtunut tieteenrahoituksen murros, jossa kansalliset tieteenrahoitusta myöntävät tahot (National Institutes of Health ja National Science Foundation) joutuivat etsimään julkisesti uskottavaa tapaa päättää rahoituksen myöntämisestä. Näiden rahoitukseen ja tieteen uskottavuuteen liittyvien kiistojen lopputuloksena riippumattomien vertaisarvioijien käyttämisestä – ja itse *peer review* -termistä – tuli tieteen valtavirtaa 1980-luvun alkuun mennessä.

Ajan henki kiteytyy Baldwinin mukaan siihen, että vuonna 1975 alettiin myöntää satiirista ja poliittisesti tarkoitushakuista Golden Fleece Award

-palkintoa. Palkinto annettiin vuosittain sellaisille tahoille, joiden väitettiin tuhlanneen julkisia varoja. Tämä palkinto ja siten siihen sisältyvä yhteiskunnallinen kritiikki kohdistui ensimmäisinä vuosinaan voimakkaasti tieteseen: ensimmäisen palkinnon sai sosiologien hanke, jossa tutkittiin ihmisten rakkauselämää ja parinvalintaa. Kansalliset tieteen rahoittajat päätyivät siirtämään myöntöperusteiden arviointia komiteoiden sisäisestä piiristä ulkopuolisille arvioijille ensinnäkin puhtaasti siksi, että nämä komiteat eivät yksinkertaisesti ehtineet tehdä arviointia kunnolla. Työtä oli liikaa komiteoiden jäsenille ja se oli tunnistamatonta. Toinen oleellinen syy oli kuitenkin se, että ajan poliittisessa ilmapiirissä julkinen paine rahoituksen käytön tavoista alkoi kasvaa aivan uudella tavalla. (Baldwin 2018, 546–548.)

Vaikka tieteen rahoituksen ja tieteellisen julkaisemisen historiat eivät olekaan näiltä osin täysin yhteneviä, siirtymä nykymuotoiseen vertaisarviointiin tapahtuu molemmissa samasta syystä: tieteen on nimenomaan julkisessa keskustelussa pystyttävä osoittamaan neutraaliutensa ja riippumattomuutensa sekä yhteiskunnallinen vaikuttavuutensa nimenomaan tieteen sisäisen valvonnan ja kurin kautta. Tätä historiallista taustaa vasten ei ole yllättävää, että vertaisarvioinnin merkitys nykyhetken julkisessa keskustelussa kiinnittyy nimenomaan näihin samoihin kysymyksiin.

Vertaisarvioinnin affektit ja tieteen paikantuneisuus

Tieteen politisoituminen on viime aikoina saanut uusia kierteitä julkisessa keskustelussa, kun tieteen arvovaltaa on haastettu populistisista ja oikeistolaisista lähtökohdista. Neutraalina pidetty ja yhteisen hyvän puolella oleva tiede on näissä keskusteluissa tai yhteenotoissa saanut uudella tavalla vastaansa argumentteja ja voimia, joiden mukaan tiede on vallan puolella ja ”kansaa”, ”kansallista etua” tai ”tavallista ihmistä” vastaan. On puhuttu myös ”eliitin” vallasta. Tällainen retoriikka on yhdistänyt monia teemoja pandemian hoidosta ja rokotteista ilmastonmuutokseen ja maahanmuuttoon. Tiedeyhteisö onkin näissä tilanteissa hyvin yksimielisesti päätenyt vastaa-

maan haasteeseen korostamalla tieteen käytäntöjen neutraaliutta. Keskustelussa on usein päädytty puhumaan juuri vertaisarvioinnista, siitä että tiede todella voi puhua totuuden nimissä siksi että se on vertaisarvioitua.¹

Tieteen käytäntöjen avoimuuden ja niiden hallitun vakauden korostaminen on toki täysin oikea viesti tilanteissa, joissa tutkitun tiedon legitimitettiin kyseenalaistetaan poliittisesti tarkoitushakuisella tavalla. Käytäntöjen ja erityisesti vertaisarvioinnin neutraaliuteen nojaaminen kuitenkin johtaa hankaluuksiin, joiden tarkastelu on tärkeää nimenomaan tiedepoliittisten valtasuhteiden ja tieteen yhteiskunnallisen aseman hahmottamisen kannalta. Voisi nimittäin sanoa, että tieteen legitimaatio on jonkinlaisessa kriisissä, jossa tieteellisen tutkimuksen olisi kyettävä perustelemaan oikeutustaan entistä paremmin myös tieteellisen yhteisön ulkopuolella. Tällöin juuri neutraaliutta julkisesti korostava tutkimus ikään kuin leikkaa itsensä irti kaikista sellaisista kysymyksistä ja ilmiöistä, jotka ovat välttämättä paikantuneita ja joihin liittyy poliittisuus tai puolen valinta. Seuraavassa tarkastelemme neutraaliuden ongelmaa kahdesta suunnasta: tarkastelemalla tieteen tekijöiden affekteja ja tieteen paikantuneisuutta.

Viimeaikaisessa vertaisarviointia koskevassa tutkimuksessa on muistutettu, että myös sillä on ohittamaton affektiivinen ulottuvuutensa. Charlotte Bloch kirjoittaa akateemisia affekteja käsittelevässä kirjassaan, että tämä ”januskasvoinen” arviointijärjestelmä jakautuu kahdelle tasolle: julkisella tasolla kyse on läpinäkyvästä, avoimesta ja kollegiaalisesta toiminnasta, mutta järjestelmään ja akateemiseen kapitalismiin laajemmin kuuluva sisäänrakennettu kilpailullisuus tuottaa monenlaisia affektiivisia suhteita, jotka jäävät tämän julkisivun taakse, tasolle jonka olemassaolosta ja vaikutuksista puhuminen ei lähtökohteisesti sovi järjestelmän julkiselle tasolle. (Bloch 2012, 55–56.)

Suomessa vertaisarviointijärjestelmän affekteja on hiljattain kuvannut Tieteentekijöiden liiton varapuheenjohtaja Sanni Tiitinen:

”Joopa joo.” Näin kuului yksi niistä kommenteista, jotka vertaisarvioija oli kirjoittanut artikkelikäsikirjoitukseni marginaaleihin. Näihin kahteen sanaan tiivistyi iskevimmän arvioitsijan toisaalla runsassanaisempi näkemys siitä, että analyysini ja argumentaationi oli kaikin puolin epäuskottavaa – paikoitellen jopa ”naurettavaa”, eikä osoittanut ”alkeellistakaan” osuvuutta. Palautteiden lukemisen jälkeen löysin itseni itkemästä työhuoneeni lattialta. Ei tule taas mitään tästäkään käsikirjoituksesta! (Tiitinen 2022)

Tiitisen blogikirjoitus herätti sosiaalisessa mediassa paljon keskustelua ja resonoi monien tutkijoiden kokemusten kanssa. Januskasvoisen vertaisarvioinnin negatiivinen ja affektiivinen puoli tulee nykyään esiin akateemisena ”mutinana” erityisesti sosiaalisen median yksityistilien kautta. Nämä epäakateemiset kanavat tuntuvat tarjoavan affekteille ja artikuloimattomalle mutinalle (Jokinen 2018, 74) reitin julkisen keskustelun piiriin tai ainakin sen reunamille, kun taas akateemisen maailman omat kanavat ja keskustelut pääosin sulkevat ne ulkopuolelleen.²

Vertaisarviointijärjestelmän piirissä ”mutinaksi” jääviä affekteja on jäljitetty empiirisessä tutkimuksessa. Jo mainitun Charlotte Blochin tutkimus näyttää, miltä vertaisarviointijärjestelmän piirissä tuntuu: kilpailullisuuden ja kamppailun ilmapiiri tuottaa kateutta, epäluottamusta ja vahingoniloa. Blochin haastattelemat tutkijat kuvasivat arviointiin liittyvän muun muassa häpeää, vihaa, pettymystä ja surua silloin, kun tutkija itse vastaanottaa vertaisarvioita. Arvioita tekevät puolestaan kuvasivat vihamielisyyttä, tuohtumusta ja ärtymystä, joita oikeutettiin haastatte luissa akateemisella oikeudentajulla silloinkin, kun pohjalla oli henkilökohtaista kaunaa. (Bloch 2012, 58–68.)

Keskustelu vertaisarvioinnin affektiivisuudesta haastaa käsityksen tieteen neutraaliudesta, kun neutraalius käsitetään affektiivisuuden yläpuolelle nousevana rationaalisuutena. Affektien esiinnostaminen valottaa kuitenkin sitä, miten edellä vertaisarvioinnin genealogian kautta kuvattu tieteen sisäinen kuri konkreettisesti toimii: kun kyse on nimenomaan tieteen tekijöiden kes-

ken muodostuvasta järjestyksestä ja tavasta arvostella, affektit ovat tämän ”oikeudenkäynnin” keskeisiä tekijöitä: ne ovat mukana tuottamassa valintoja ja ratkaisuja erityisesti silloin, kun arvioitava tutkimus haastaa tieteenalojen rajoja, vakiintuneita paradigmoja tai vaikuttaa pitävän sisällään tietyn puolenvallinnan kuten yhteiskunnallisten tutkimusaiheiden kohdalla usein käy.

Keskustelu affektiivisuudesta kutsuu näkemään tieteen ja tutkimuksen paikantuneisuuden, jota esimerkiksi feministisessä tieteen tutkimuksessa on pitkään teoretisoitu. Käsitys tieteestä, joka analysoi yhteiskuntaa ja sen ilmiöitä ikään kuin yläpuolelta, täysin irtautuneena sen sosiaalisista ja affektiivisista suhteista, on illuusio. Tästä paikantuneisuudesta on keskusteltu tieteen tutkimuksessa paljon ja sillä on jo omat metodinsa ja paradigmansa, mutta kiista paikantuneen tiedon asemasta tieteen kentällä ja kiistan vaikutukset ovat yhä akuutteja. Kriitikit lähtevät usein siitä, että paikantuneisuuden kautta erilaisten intressi- ja identiteettikysymysten nähdään ikään kuin vuotavan sisään tieteellisen tiedon uskoteltuun universaaliuteen.³

Feministisen tutkimuksen näkökulmasta merkittävää on nimenomaan ollut tunnistaa tieteen näennäiseen neutraaliuteen kätkeytyvä paikantuneisuus, ja yksittäisen tutkimuksen tai tutkijan väistämättä rajallinen näkökulma maailmaan: paikantuneisuuden ja sen vaikutusten (ja sitä kautta tieteen poliittisuuden) tunnustaminen ja tutkiminen muuttavat tieteellisen tiedon luonnetta ja vaikutusta. Ne sitovat sen tiettyyn tilanteeseen mutta ei niin, että tieto tällöin enää koskisi vain yksittäistapauksia tai olisi pelkästään subjektiivista. On jopa sanottu, että näin itse asiassa päästään uudenlaiseen, ”vahvempaan objektiivisuuteen” kuin neutraaliuden illuusiossa pysytellen (Harding 1991, 1993).

Vertaisarviointijärjestelmän käytännöissä tutkimuksen paikantuneisuus johtaa ristiriitoihin: kun järjestelmän ytimessä ja ihanteena on oletus neutraaliudesta, arvioiden on aina mahdollista tyrmätä paikantunut tutkimus siitä huolimatta, että sillä on oma tunnustettu ja vakiintunut paradigmansa. Kun kyse on paradigmojen ja tieteenalojen välisistä eroista, kysymys vertaisarvioijien

valinnasta ja heidän ”samanmielisyydestään” jonkin paradigman kanssa on väistämätön. Paradigmojen väliset sovittamattomat erot ilmenevät vertaisarvioinnin piirissä usein ongelmina, ”epäkohhtina”, ”väärinkäytöksinä” ja kielteisinä affekteina.

Kysymykset paikantuneisuudesta ja affekteista ovat myös merkittäviä siksi, että ne vakiintuneina tieteellisinä lähtökohtina ja tarkastelukulmina haastavat vertaisarviointijärjestelmän julkista roolia neutraalin ja luotettavan tieteen takajaana. On ongelmallista, jos vertaisarviointijärjestelmää käytetään tieteen julkisessa puolustuksessa ja legitimoinnissa ikään kuin sulkemaan osa tieteen tekemiseen kuuluvasta paikantuneisuudesta, sotkuisuudesta, affektiivisuudesta ja valtasuhteista kokonaan keskustelun ulkopuolelle.

Vertaisarvioinnin työ hoivana

Paikantuneisuuden huomioiminen on hyödyllistä myös silloin, kun tarkastellaan vertaisarviointijärjestelmää työn näkökulmasta. Tällöin usein toistettu käsitys vertaisarviointijärjestelmästä eräänlaisena viattomana akateemisen osaamisen vaihtotalouden muotona asettuu kriittiseen valoon. Järjestelmän oletetaan rakentuvan siten, että kukin vuorollaan antaa aikaansa ja työvoimaansa järjestelmälle ja saa sitten vastineeksi toisten aikaa ja työvoimaa samassa suhteessa. Tällaisia ajatuksia vastavuoroisesta vaihtamisesta on tullut esiin esimerkiksi Twitterin vertaisarviointia koskevissa keskusteluissa, joissa osa keskustelijoista määrittelee oman työpanoksensa suhteessa artikkeleihin, joihin itse odottaa vertaisarviointia: sanotaan esimerkiksi että arvioidaan kaksi tai neljä käsikirjoitusta jokaista omaa arvioitua artikkelia kohti.

Monet hiljaiset tai näkymättömät käytännöt akatemiassa perustuvatkin jonkinlaiselle ajatukselle palvelusten vaihtamisesta ja vastavuoroisuudesta. Tällaista palvelusten vaihtamista on esimerkiksi toisten tekstien lukeminen ja kommentointi, mutta sitä saattaa myös olla vaikkapa vastaväittäjäksi lupautuminen, koska on ”palveluksen velkaa” kysyjälle. Monesti näissä vastavuoroisuuksissa on kyse sosiaalisista verkostoista, usein toki myös valtasuhteista, joissa palveluksia

neuvotellaan ja joissa niitä voidaan myös jollakin tavalla punnita.

Vertaisarvioinnin kontekstissa vastavuoroisuus kuitenkin harvemmin asettuu samalla tavalla neuvoteltavaksi, sillä vertaisarvioinnin käytännöt etenkin kansainvälisissä lehdissä on pitkälti automatisoitu. Muutoinkin vertaisarvioinnissa ajatus vastavuoroisuudesta on abstraktimpi, ja perustuu eräänlaiselle pyhälle luottamukselle järjestelmään ja sen reiluuteen, eli siihen, että muutkin tekevät arviointityötä, ja että oma työ on jossakin mielekkäässä suhteessa muiden panokseen.

Madeleine Reeves (2022) kuitenkin huomauttaa, että tällainen ajatus tasavertaisen toimijoiden vastavuoroisuudesta on akateemisen maailman kontekstissa harha: akatemian ja yliopistojen valtasuhteissa eri tavoin asemoituvat tutkijat eivät lähtökohtaisesti ole tasa-arvoisia. Tällöin ajatus siitä, että kukin antaa aikaansa ja työtään ja saa täsmälleen samalla mitalla vastineeksi ei ole mahdollinen. Prekaarissa asemassa olevan tutkijan vertaisarviointiin käyttämä aika ja työvoima ei vertaudu professorin aikaan ja työhön. Käytännössä monet tutkijat myös kieltäytyvät tekemästä arviointeja tai tekevät arviointeja esimerkiksi ainoastaan silloin, kun näkevät ne meritoitumisen kannalta mielekkäinä. (Reeves 2022, 120–121.)

Pääsääntöisesti vertaisarvioinnista sosiaalisessa mediassa keskustelevat tutkijat kertovat kieltäytyvänsä suuresta osasta vertaisarviointipyyntöjä. Tällöin se, kuinka moniin ja minkälaisiin pyyntöihin suostuu, jää tutkijan yksilölliseksi päätökseksi. Tällä hetkellä keskustellaan etenkin kansainvälisten tieteellisten julkaisujen kohdalla siitä, kuinka korona-ajan seurauksena arvioitavaksi jätettyjen artikkelien määrä on kasvanut, ja kuinka samaan aikaan on koko ajan vaikeampi löytää arvioijia artikkeleille. Tämä osaltaan kertoo, että vastavuoroisuuden ja vapaaehtoisuuden ajatukselle rakentuva järjestelmä on kriisissä tai että siihen sisältyy rakenteita, jotka ovat osoittautumassa enenevässä määrin kestäättömiksi.

Kiihtyvä artikkelien tehtailemisen tahti ja toisaalta arviointiin käytettävissä olevien resurssien väheneminen tietysti kytkeytyvät julkaisemisen ja muun akateemisen työn tahdin kiristymiseen. Laajemmin kyse on jo edellä mainitusta ristiriidasta,

jossa akatemian vakiintuneet käytännöt, kuten vertaisarviointi, perustuvat kollegiaalisuudelle, luottamukselle ja vastavuoroisuudelle, kun tutkijoiden konkreettinen toimintaympäristö taas perustuu kilpailulle, suorittamiselle ja mitaamiselle. Tämän ristiriidan vaikutuksia esimerkiksi vertaisarviointijärjestelmään ei ole juurikaan julkisesti pohdittu – ehkäpä juuri siksi, että järjestelmä näyttäytyy vaihtoehdottomana.

Käsitys akateemisesta maailmasta hyväntahtoisena ja luottamukseen perustuvana kollegiaalisena yhteisönä on siis ristiriidassa tutkijoiden konkreettisen toimintaympäristön ja toimeentulon ehtojen kanssa (ks. Harjunen ym. 2022), mutta se on myös toisella tapaa ongelmallinen. Yhteisöllisyyden ihanne kääntyy yliopistojen käytännöissä usein eriarvoistavaksi työnjaoksi, jossa vertaisarviointi asettuu samaan hoivan ja ”huushollauksen” jatkumoon kuin monet muutkin näkymättömät tai vähemmän arvostetut työt. Näitä töitä tekevät ne, jotka kokevat niistä vastuuta tai joiden kannettaviksi ne ikään kuin luonnostaan asettuvat.

Lopuksi: kurista kansakulkijuuteen?

Vertaisarviointi on siis tieteelle ja tutkimukselle välttämätöntä työtä, jota tehdään palkatta, usein näkymättömissä, ja jota ei arvosteta niin, että siitä olisi aidosti hyötyä esimerkiksi työnhaussa. Tämän ristiriidan voi muotoilla korostetusti niin, että vertaisarviointi on tekijöilleen merkityksellistä työtä, jota ei kuitenkaan tehdä vain kollegiaalisen yhteisön hoivaavassa sylissä vaan akateemisen kapitalismin, kilpailun ja julkaisuuteollisuuden rattaissa.

Yksi tapa käsitteellistää vertaisarvioinnin käytäntöjä voisikin pohjata ajatukseen arvioinnista hoivan ja laajemmin uusintavan työn kaltaisena osittain näkymättömänä ja korvauksettomana työnä, jonka merkitys tekijöilleen ja yhteisölle ei rajoitu lisäarvon tuottamiseen tai akateemiseen kapitalismiin. Vertaisarviointi voi olla työnä – ja toisinaan onkin – aidosti mielekästä ja arvokasta tekijälleen sellaisella tavalla, joka ei palaudu akateemiseen meritokratiaan tai julkaisemisen ko-

neistoihin. Kun vertaisarviointi käsitetään näin, se tulee lähelle marxilaisen feminismiin käsitteellistämää ”rakkauden työtä” eli työtä joka hoivana on samanaikaisesti itsessään arvokasta mutta samalla täysin sidoksissa kapitalismin voitontekomekanismeihin. (Ks. esimerkiksi Federici 2012.) On siis ilmeistä, että myös hoivaan sisältyy rakenteisiin ja valtasuhteisiin liittyviä ongelmia, joita jo edellä olemme kuvanneet.

Hoivan ja uusintavan työn näkökulma avaa vertaisarvioinnin valtasuhteita ja niiden sidoksisuutta muihin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin kuten sukupuolittuneeseen työnjakoon. Epäkohortien osoittamisen ohella hoivan käsite voi myös avata mahdollisuuksia toisin tekemiselle. Esimerkiksi Reeves (2022, 121–123) on ehdottanut, että vertaisarviointi hoivan käytäntönä voisi tarkoittaa arvioinnin käsittämistä affektiiviseksi ja suhteissa rakentuvaksi *kanssakulkijuudeksi (accompaniment)*. Tällöin arviointi ei olisikaan virheiden ja puutteiden osoittelua oletetusta neutraalista positiosta, vaan sellaista *yhdessäajattelua* kirjoittajan ja hänen tekstinsä kanssa, joka näkisi

tekstin mahdolliset ongelmat suhteessa laajemman tutkimuksellisen kentän aukkoihin ja sokeisiin pisteisiin.

Vertaisarvioinnin käsitteellistäminen hoivana ja kanssakulkijuutena ei toki yksinään ratkaise valtasuhteisiin liittyviä ristiriitoja. Kuten hoivan käsitteestä lähteivissä analyyseissa yleisemmin, ajatuksena ei ole yhteiskunnallisten ja rakenteellisten ongelmien ratkaisu jonkinlaisen yksinkertaisen kritiikin, irtisanoutumisen tai utopian kautta. Sen sijaan hoivan käsitteen voima nousee moninaisten sitoumusten, paikantuneisuuksien, erojen ja niiden risteämisten tunnistamisesta ja pysyttelemisestä niiden tasolla. Siten vertaisarviointi hoivana voisi tarkoittaa nimenomaan tutkimukseen ja kirjoittamiseen liittyvien sotkuisten affektien hyväksymistä, niiden kanssa olemista ja tekstityön käsittämistä ennen kaikkea teksteistä itsestään käsin, niiden hankaluudesta ja aukkoisuudesta lähtien ja siinä pysytellen. ■

FM ARI KORHONEN JA YTT KATARIINA MÄKINEN
ovat Tiede & edistyksen päätoimittajat.

ALAVIITTEET

1. Tällaista keskustelua on käyty esimerkiksi kuluneen vuoden aikana Twitterissä <https://twitter.com/tuijasaresma/status/1540232619912200192>.
2. Vertaisarviointijärjestelmän tuottamia turhautumisen ja epäoikeudenmukaisuuden tunteita on hiljattain purettu esimerkiksi *Acatiimi*-lehden aloittamassa ketjussa <https://twitter.com/acatiimi/status/1367388262399115266>.
3. Erinomainen esimerkki tällaisesta paikantuneen tiedon legitimitettiin liittyvästä yhteiskunnallisesta ja akateemisesta kamppailusta on kahden viime vuoden aikana ranskalaisessa tiedepolitiikassa käyty kiista yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen väitetystä ”islamovasemmistolaisuudesta”, jonka on nähty uhkaavan yhteiskunnan perustavia arvoja. (Ks. Heikkilä 2022). Ks. myös Étienne Balibarin suomennettu puheenvuoro aiheesta: ”Tiede ja politiikka - yksi vai kaksi kutsumusta” <https://tutkijaliitto.wordpress.com/2022/09/06/etienne-balibar-tiede-ja-politiikka-yksi-vai-kaksi-kutsumusta/>

KIRJALLISUUS

- Baldwin, Melinda (2018) ”Scientific Autonomy, Public Accountability, and the Rise of ”Peer Review” in the Cold War United States.” *Isis. A Journal of the History of Science Society*. 109(3), 538–558.
- Biagioli, Mario (2002) ”From Book Censorship to Academic Peer Review”. *Emergences: Journal for the Study of Media & Composite Cultures*, 12 (1), 11–45.
- Bloch, Charlotte (2012) *Passion and Paranoia: Emotions and the Culture of Emotion in Academia*. Routledge.
- Federici, Silvia (2012) *Revolution at Point Zero. Housework, Reproduction and Feminist Struggle*. PM Press.
- Harding, Sandra (1991) *Whose science? Whose knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press.
- Harding, Sandra (1993) Rethinking Standpoint Epistemology: ”What Is Strong Objectivity”? Teoksessa Linda Alcoff and Elizabeth Potter (Eds.) *Feminist epistemologies*. Routledge.
- Harjunen, Hannele, Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija (2022) ”Alma Materin isoveli valvoo. Feministitutkijoiden tunnustuksia akateemisesta arvioinnista. *SQS* 16(1), 28–37.

- Heikkilä, Marita (2022) ”Ranskan yhtenäisyyden dekonstruktio: Tiede, politiikka ja moniarvoinen todellisuus.” *Tiede & Edistys*, 47(1–2), 84–90. <https://tiedejaedistys.journal.fi/article/view/120090>
- Jokinen, Eeva (2018) ”Muutoksen hallinnan asiantuntijoita.” *Janus* 26(1), 73–77.
- Jytälä, Riitta & Laakso, Mikael (2019) *Selvitys avoimesta vertaisarvioinnista kotimaisen tiedejulkaisemisen kentällä*. Tieteellisten seurain valtuuskunnan verkkojulkaisu 5. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta.
- Reeves, Madeleine (2022) ”Falling into the Gaps, Together: On Peer Review as Intellectual Accompaniment.” *PoLar. Political and Legal Anthropology Review*. 45(1), 119–123. <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/plar.12480>
- Tiitinen, Sanni (2022) ”Onko akateeminen maailma vain paksunahkaisille?” Tieteentekijät-blogi. <https://tieteentekijat.fi/onko-akateeminen-maailma-vain-paksunahkaisille/>